

Kétoldalas, furatfémezett nyomtatott huzalozású lemez készítése

- x - x - x - 1. gyakorlat - x - x - x -

Fúrás (méretre vágott, kifűrt lemezekkel indulunk)

Furatfémezés

Cél, a foliózott lemez lyukainak falára vezető, jól forrasztható réteg felvitele. A furatok falára felvitt fémréteg biztosítja a két réteg közötti galvanikus összeköttetést. A rétegnek jól tapadónak és elegendően vastagnak kell lenni. A tapadást a bevonandó felület gondos előkészítésével és a finomszemcsés galvánréteggel érhetjük el, míg a megfelelő rétegvastagságot a jó **szóróképességű** fürdőben a kellő ideig végzett galvanizálással biztosíthatjuk.

A furatfémézést több szakaszban végezzük, ezek a következők:

- **Redukciós rezezés:** A szigetelő felületre (furat belső fala) kémiai redukcióval nagyon vékony, (0,5 - 1µm) rézréteget választunk le
- **Panelgalvanizálás:** A már vezető felületen (és a panel teljes felületén) galvanikusan vastagítjuk a rézbevonatot, kb. 5 - 8µm-ig
- **Rajzolatgalvanizálás:** Negatív maszkolás és előhívás után csak az áramköri ábra és a furatok maradnak szabadon, ezen a területen tovább vastagítjuk a fémréteget, kb. 15 µm réz és kb. 5 – 10µm ónréteg galvanizálásával

A redukciós rézleválasztás lépései a következők:

A lépés neve	Célja	A művelet leírása	Ideje
Mechanikai tisztítás	Durva szennyezés, oxid eltávolítása	Szükség esetén finom dörzspapírral, csiszolóporral végezzük Lehet szárazon és nedvesen is	
Zsírtalanítás	Az egyenletes tapadás biztosítása	Cleaner BuzzR felületaktív anyag vizes oldatában, kb 30°C	2 perc
	<i>Itt és minden további kezelőoldatban biztosítani kell, hogy az új oldat átmossa a furatokat, ezért a lemezek gyakori furatirányú mozgatása szükséges</i>		
Öblítés		Folyó csapvízzel, alaposan	
Mikro-érdesítés	Nagyobb tapadási felület létrehozása	Kénsavas ammóniumperszulfát oldatban H₂SO₄ + (NH₄)₂S₂O₈	1 perc
Öblítés		Desztillált vízben	
Dekapírozás	Oxidréteg eltávolítása	– 10%-os HCl oldatban	0,5 perc
Öblítés		Csapvíz majd desztvíz	
Aktiválás	Felület előkészítés, oxidmentesítés, az aktiválófürdő védelme	Pre-dip oldatban	3 perc
	Aktiválás	Pd os aktiváló oldatban	6 perc
Mosás	Az aktiválófürdő védőkolloidjának eltávolítása	3%-os HCl	3 perc

Öblítés		csapvíz	
Kémiai réz	A Pd góckról kiindulva Cu leválasztása, folytonos bevonat képezése	Rezező fürdőben Az oldat lúgos, a Cu komplex vegyület formában van jelen. A redukálószer formaldehid, de a stabilizátor miatt a reakció csak akkor indul be, ha az aktivált felülettel találkozik	8 – 10 perc
Öblítés		Csapvízzel	

Az elkészült panelt szemrevételezéssel ellenőrizzük, elsősorban azt, hogy a furatokban megtörtént-e a fémleválás.

Panelgalvanizálás:

Megmérjük a lemez oldalait és kiszámítjuk a panel felületét.

A lemezt befogjuk a galvanizáló szerszámba, csapvízben leöblítjük és utána fél percre a dekapírozó fürdőbe merítjük.

Innen öblítés nélkül áttesszük a galvanizáló kádba és katódként kapcsolva 1 A/dm² áramsűrűség mellett 25 percig galvanizálunk. (A galvanizálás alatt is előírás a folyamatos katódmozgatás, ezt a laborban alkalmanként kézzel kell pótolnunk)

Számítsuk ki a valós beállított értékekkel a rétegvastagságot! Számolhatunk 100%-os **áramkihasználással**. Adatok: M: 63,5 g/mol, $\rho = 8,9 \text{ g/cm}^3$, $F = 96500 \text{ As/mol}$, $z = 2$

Emlékeztetőül a Faraday törvény:

$$m = \frac{MIt}{zF} = kIt$$

Maszkolás

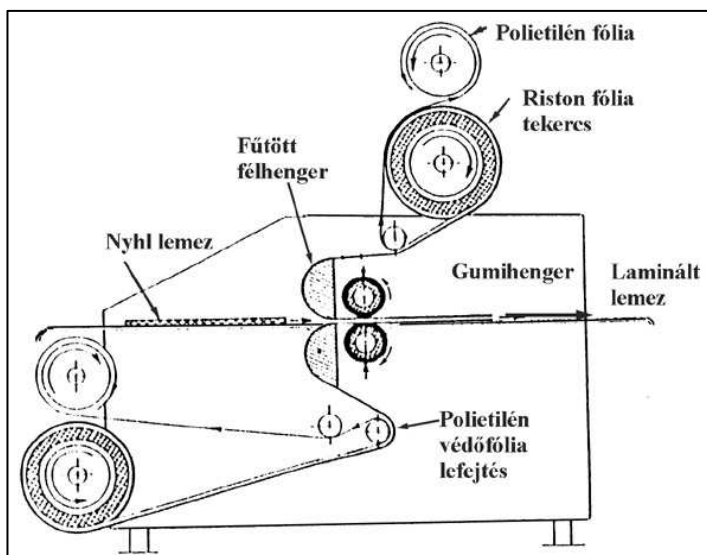
Az áramköri rajzolatot két maszkolási lépéssel alakítjuk ki. Először egy negatív fotoreziszt maszkot készítünk, ekkor a rajzolat és a furat marad szabadon. Erre a szabad területre további rézréteget galvanizálunk, ezzel érjük el a szükséges vezető-vastagságot. A rajzolat védelmére egy tömör, fényes ónréteget galvanizálunk, ez fogja megvédeni az alatta levő rajzolatot a maratáskor.

Szilárd fotoreziszt felvitele: A fotoreziszt olyan mozaikszo, amely arra utal, hogy az ábrakialakítás fotózásos módszerrel történik, illetve a réteg ellenáll különböző hatásoknak, pl. maratószer, galvanizálás. Nagyobb részben folyékony halmazállapotúak, ilyenkor felvitelük permetezéssel, hengerezéssel, centrifugálással esetleg szitanyomtatással történhet. A szilárd rezisztek gyakorlatilag ugyanazokat a fényérzékeny anyagokat tartalmazzák egy lágy fólia hordozóban. Az általunk használt anyag neve: Riston fólia. Három fontos előnyük van a folyékonyakkal szemben:

- Elegendően vastag réteg vihető fel, ezáltal a későbbi galvánréteg nem nő túl a reziszten
- A szilárd reziszt nem folyik be a furatokba, a rajzolat-galvanizálásnál nem jelent akadályt
- A bevonat „gyárilag” egyenletes vastagságú

Műveletek:

- **A felület előkészítése:** A jobb tapadás érdekében a galvanizált panelt kb. 400-as csiszolóporral finoman érdesítjük, majd gondosan portalanítjuk. Ezután 100°C-os szárítószekrényben a lemezeket előmelegítjük.
- Bekapcsoljuk a laminátort és a fólia fűtését szintén 100°C-ra állítjuk be. Ezt a műveletet már csak **sárga világítás** mellett végezhetjük. (Általában a negatív reziszt anyagok a látható spektrum 540 nm-nél rövidebb hullámhosszúságú tartományára érzékenyek.)
- **Laminálás:** Beindítjuk a laminátor motorját és a lemezeket cérnakesztyűvel fogva folyamatosan tesszük fel a gép tálcájára. Ügyelni kell, hogy a lemezek vízszintesen tartsuk, az esetleges begyűrődések megelőzésére a kiadó oldalon lehet enyhén húzni a fóliát.

A bevont lemezeket körbevágjuk úgy, hogy kb. 0,5 – 1 cm fólia maradjon körben.

A felvitt fóliát legalább fél órát pihentetni kell.

- **Maszk illesztése:** Az áramköri rajzolatról készített pozitív filmet az illesztő furatok segítségével nagyon pontosan felhelyezzük a lemezre és egy kis ragasztócsíkkal rögzítjük. Ugyanígy járunk el a másik oldalon is. Ellenőrizzük, hogy ezután egyetlen furatot sem szabad látnunk.
- **Exponálás:** A berendezés egyszerre mindkét oldalt megvilágítja. Nagynyomású Hg-gőz lámpákat használunk, ezek zömmel a közeli UV tartományban (365nm) sugároznak. Mivel kisülőlámpák, folyamatosan bekapcsolva maradnak, ki- be kapcsolgatni nem lehet. Ezért egy kihúzható keretbe helyezzük el a lemezünket, majd vákuummal szorosan a reziszthez szorítjuk a filmet. Ha ez kész, betoljuk a lámpatérbe a keretet és ezzel kezdődik az exponálás. Elindítjuk az időzítőt. A megvilágítási idő 1 perc, ennek végét csengő jelzi. Kihúzzuk a keretet, megszüntetjük a vákuumot és kivesszük a lemezünket. Ezután újabb 15 perc pihentetés szükséges.
- **Előhívás:** Óvatosan megpróbáljuk a poliészter védőfóliát lefejtetni a rezisztről, ha ez sikerült, teljesen levágjuk a szélét, és úgy helyezzük az előhívóba. A megvilágítatlan reziszt szerves oldószerekben és gyenge lúgokban is oldódik. Mi 2%-os Na₂CO₃ oldatot használunk. Az ipari

gyakorlat permetező előhívás, mert a vastagabb, viszkózusabb anyag eltávolításához kell egy kis mechanikai hatás. Ezt a laborban egy puha ecsettel helyettesítjük. Kb. 1 percre hagyjuk az oldatban a lemezt majd csipesszel megemeljük és az ecsettel mossuk le a reziszt oldható részét. Ha közelítőleg jónak látjuk, bő csapvízzel lemossuk, ha szükséges, még visszatesszük a hívóba. Akkor kész, ha a rajzolat teljesen fémtiszta lett.

Rajzolat galvanizálás

Most csak ott folytatjuk a rézréteg vastagítását, ahol a vezetőpályák lesznek, a többi területet eltakarja a galvanizálásálló bevonat. A művelet ugyanúgy zajlik, mint a panelgalvanizálás, csak arra kell vigyázni, hogy a szükséges áramerősséget a szabad felület ismeretében kell kiszámítani. Annyi ideig kell a galvanizálást folytatni, hogy a leválasztott rézréteg 20 – 25 µm vastag legyen.

Őn galvanizálás: A rézbevonat elkészültével rövid szemrevételezés után folytatjuk a galvanizálást az ónfürdőben. Természetesen a felületkezelés itt sem maradhat el, 1 perc mikroérsítés, fél perc dekapírozás ugyanazokban a fürdőkben, mint a réz-galván előtt. Vizes öblítés nélkül tesszük az őn-fürdőbe és 1 A/dm² áramsűrűség mellett kb 10µm rétegvastagságig elektrolizálunk.

Adatok: M: 119 g/mol, ρ = 7,2 g/cm³, z = 2

A galvanizálás befejeztével kivesszük a fürdőből, lecsepegtetjük és híg kénsavoldatban öblítjük le, mert az oldat hajlamos a **hidrolízisre**. Utána folyóvízben lemossuk.

Az őnbevonatnak hármasképző funkciója van:

- Ez védi meg a rajzolatot a maratószerrel szemben
- Könnyebben forraszthatóvá teszi a felületet
- Védi a rezezt az oxidációtól

A laboratóriumi gyártásban mindezen tulajdonságokat kihasználjuk, a mai ipari gyakorlat számára azonban csak a maszkolás megfelelő, ezért a maratás után azonnal leoldják az ónréteget is. Az okok: a galvanikus őn szerkezete nem elég tömör, a forrasztásgátló bevonat alatt magas hőmérsékleten (pl. hullámforrasztáskor) felpúposodhat. Emellett az ólommentes forrasztanyagokhoz sem tapad mindig megfelelő mértékben, ahhoz ezüst, nikkelt vagy arany fedőréteget kell használni.

Reziszt eltávolítás: A polimerizálódott reziszt csak erősen lúgos közegben oldódik, ezért 5%-os NaOH-t alkalmazunk. A lemezt pár percre az oldatba tesszük, esetleg a leoldást egy kis kefével segítjük. A fólia nem is oldódik fel teljesen, hanem kisebb darabokban leúszik a lemeztől. Az oldat szűrés után többször használható. Végül folyóvízben alaposan lemossuk a munkadarabot.

Maratás

Ebben a lépésben eltávolítjuk a maszk által nem védett felületről a rézbevonatot. A maratás kémiai alapvető fázisa az oxidáció:

Tehát a maratószernek kell tartalmazni v. milyen elegendően erős oxidálószerrel, hiszen a réz közismerten az oxidációnak jobban ellenálló fémek közé tartozik. Ez azonban még nem elég, a rézionokat oldatban is kell tartani. Vizes oldatban ugyanis könnyen keletkezhet réz-hidroxid (Cu(OH)₂) csapadék, ami lerakódva a rézfelületre tulajdonképpen maszkolna, megakadályozná a maratószerrel a réz felszínéhez való hozzájutásban. Alapvetően két mód van a réz oldatban tartására, elegendően savas közegben hidratált Cu²⁺ ionok maradnak, lúgos közegben pedig réz-tetrammin **komplex ion:** [Cu(NH₃)₄]²⁺ keletkezik, természetesen, ha van az oldatban ammónium-hidroxid. Ennek megfelelően használnak savas és lúgos maratókat is.

Az őn-maszk esetében un. szelektív maratószerrel kell találnunk, tehát olyant, ami a két fém között tud különbséget tenni. Ezek általában a lúgos maratók, mert az őn nem tud amminkomplexet képezni, tehát, ha kicsit oxidálna is, nem kerül oldatba, önmagát is maszkolja.

A laborban nátrium-klorit maratót használunk: NaClO₂, [Cu(NH₃)₄]²⁺ tartalmú használt marató és NH₄OH elegye. A marási idő néhány perc, a fürdő hajlamos az un fehérmarásra, azaz az ammóniatartalom fogyáskor Cu(OH)₂ fehéres lepedék keletkezik és a marás leáll.

Ha kész a maratás, a mintát először egy kisebb főzőpohár vízben öblítjük, csak ezután bő csapvízzel. Ha matt az ónréteg, finom vizes csiszolópapírral polírozhatjuk.

Ellenőrzés

Most szükséges a rajzolat gondos ellenőrzése, a javítható hibák kijavítása, mert a következő lépésben gyakorlatilag hozzáférhetetlenné tesszük a panel legnagyobb részét. Szemrevételezéssel, sztereomikroszkóp segítségével vizsgáljuk meg, van-e szakadás, rövidzár, a furatokban egyenletes fémbevonat. Ha szükséges, javítunk.

- x - x - x - 3. gyakorlat - x - x - x -

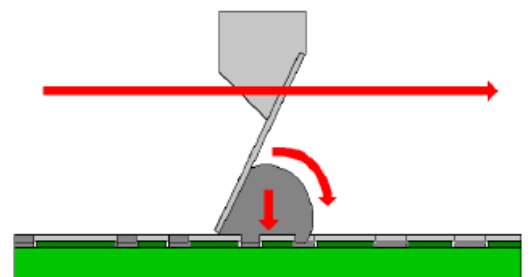
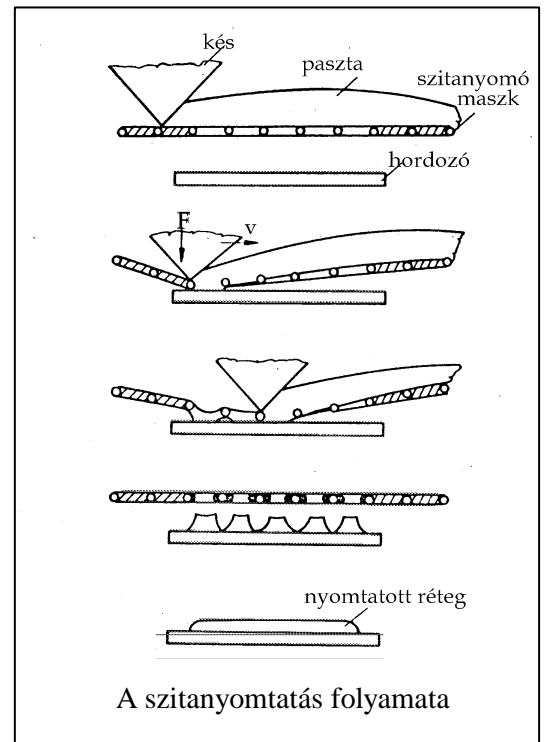
Forrasztásgátló lakk felvitele

Az egyre finomabb rajzolat, az egyre közelebbi forrasztási felületek (pad-ek) mellett biztosítani kell, hogy a két vezetősáv között biztosan megmaradjon a szigetelő csík is. Ezt biztosítja a forrasztásgátló bevonat. Meggátolja, hogy a megolvadt forrasztanyag összefolyjon a két forrasztási pont között, akár hullámforrasztásnál, akár reflow forrasztásnál. Jól tapadó, jó szigetelő, kemény, de rugalmas védőlakkot kell képezni, amely csak a forrasztási felületeket hagyja szabadon. Felvitelére három módszer is kínálkozik:

- Szitázva közvetlenül a védőlakkot nyomtatjuk a kívánt területre, majd ezt beégetjük
- Szilárd fóliaként lamináljuk, fotózással alakítjuk ki a fennmaradó ábrát
- Folyékony fényérzékeny lakkot viszünk fel a felületre, ezt beszárítjuk, fotózzuk, előhívjuk.

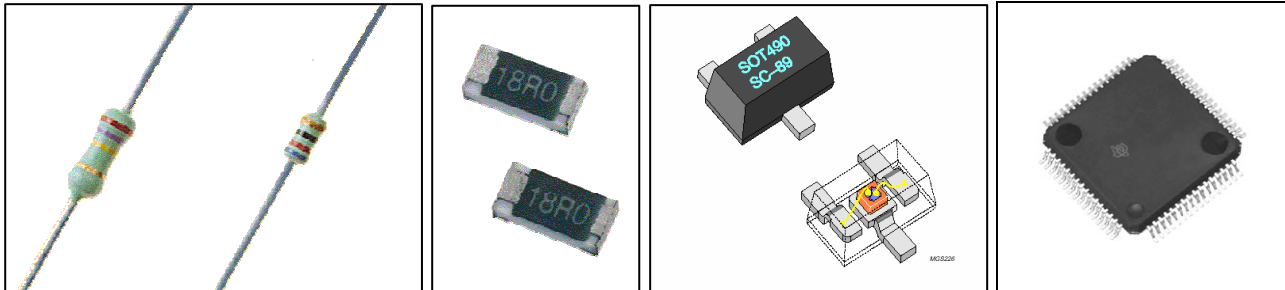
A laborban ez utóbbi megoldást alkalmazzuk. A védőlakk kétkomponensű, összekeverve 3 napig használható. Negatív működésű, ugyanúgy sárga megvilágítás mellett kell vele dolgozni, mint a Riston fóliával. A lakkréteg egyenletes vastagságú felvitelét **szitanyomtatással** valósíthatjuk meg. A szitán a panelnél kevésbé kisebb ablakot hagyunk szabadon, a többi tömítőfestékkel kikenjük. A nyomtatás során kevés festéket a szita egyik szélére öntünk, majd a kenőkés (rakel) segítségével végighúzzuk a maszk felett. Kb. 45°-ban döntve, egyenletes nyomóerővel és sebességgel végezzük a nyomtatást. Ha a festék viszkozitása is megfelelő, a szükséges vastagságú réteg kerül a rézfólia felületére. Pár percig hagyjuk, hogy a sűrű folyadék felszíne elsimuljon, majd a lemezeket szárítószekrénybe helyezük, ahol 80°C-on 25 perc szükséges a festék kikeményedéséhez.

Lehűlés után következik a maszk illesztése, az exponálás és az előhívás. Ezek a műveletek gyakorlatilag megegyeznek a rajzolat fotolitografálásánál alkalmazottakkal. Természetesen külön foto készül a védőlakkhoz, hiszen más területeket hagyunk szabadon. A lakk fényérzékenysége is más, kb 6 perces expozíciós idő kell. Az előhívó azonos.

Szerelés

A nyomtatott áramkör gyártás második fázisa az alkatrészek beültetése és beforrasztása a panelbe. Szerelési szempontból kétféle alkatrész típus van, a **huzalkivezetéses** (furatba szerelhető, Through Hole Device – **THD**) illetve a **felületszerelhető** (Surface Mount Device - **SMD**) A jól automatizálható szerelés, a kisebb, olcsóbb alkatrészek, a megbízhatóbb működés miatt ma már szinte egyeduralgó a felületszerelt technológia (SMT)

Huzalkivezetéses ellenállás, felületszerelhető ellenállás, tranzisztor és integrált áramkör

Technológiai lépések, ha csak SM alkatrészeket használunk egyoldalas lemezen:

1. forrasztópaszta felvitele a hordozóra;
2. felületszerelhető alkatrészek beültetése;
3. újraömlésztés (reflow) forrasztás a paszta kikeményítésére.

Forrasztópaszta felvitele

Az újraömlésztéses technológia során forrasztópasztát alkalmazunk az alkatrészek és a hordozón található pad-ek (kontaktus-felületek) közötti elektromos kontaktus létrehozására, valamint a felületszerelhető alkatrészek mechanikai rögzítésére.

A felületszerelt gyártástechnológiában alkalmazott forrasztópaszták összetételüket tekintve fémporból, folyasztószerből és különböző szerves adalékanyagokból tevődnek össze. Utóbbiak biztosítják a paszta megfelelő viszkozitását, és azt, hogy a beültetett alkatrész a forrasztásig a helyén maradjon. Felvitelük egyszerre történik az összes pad-re. Elterjedtebb és termelékenyebb módja a szitanyomtatás, stencilnyomtatás, kisebb sorozatoknál az un. diszpenzeres felhelyezés. (A stencilmaszk annyiban különbözik a szitától, hogy itt egy vékony acélfólián vágják ki a rajzolatnak megfelelő nyílásokat. Tartósabb, pontosabb, drágább.)

Igen kis mennyiségű paszta elegendő. Igyekezünk a pontos, a pad közepére történő felhelyezésre, mert ez határozza meg később az alkatrész helyzetét. (Utóbb, ha pontosan rakjuk is fel az alkatrészt, az olvadt forrasz elhúzza a saját középpontja felé. Fordítva is igaz, a kicsit ferdén felrakott alkatrészt a jó helyen lévő forrasz beigazítja a helyére.)

Az alkatrészek beültetése

Az alkatrészeket a beültetési rajz alapján ráillesztjük a forrasztópaszta pöttyökre. A kis méretek miatt vákuumos megfogó fejet használunk.

Újraömlesztéses forrasztás

A forrasztópaszta felvitele, majd az alkatrészek felhelyezése után a forraszanyag megömlesztése következik. Lényegében a forraszanyagot újból megolvad, ezért nevezik az eljárást „reflow” forrasztásnak. Itt is sok egyedi forrasztás helyett egyszerre készül el az összes kötés a panelon. Ezt úgy lehet elérni, hogy a teljes panelt felmelegítjük az ötvözet olvadáspontja fölé úgy, hogy a forrasztás a kontaktusokon, a kivezetőkön és a pasztában átalakuljon homogén szerkezetté. A folyamat megbízhatósága attól függ, hogy milyen eredményesen lehet a fűtést irányítani és a fűtési variációkat a különböző panelekre alkalmazni. Ezt az irányított fűtést hőprofilnak nevezzük.

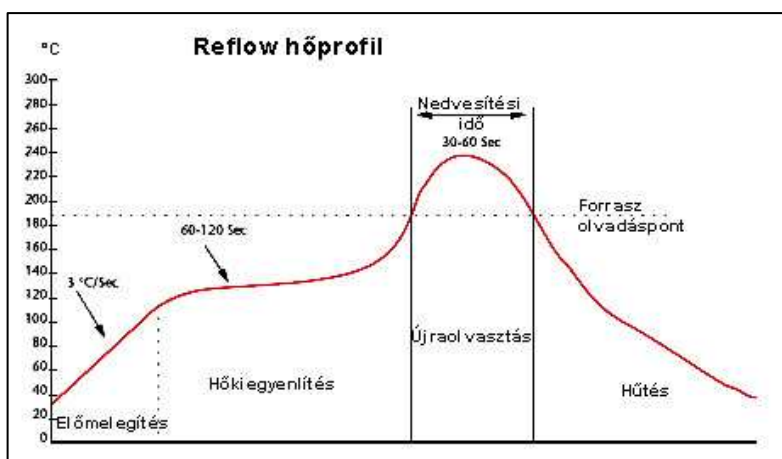
A hőprofil

A tipikus hőprofil folyamatában előfűtési, (szárítási) vagy aktiválási és ömlesztési vagy csúcszóna szerepelnek.

- Az **előfűtési zóna** célja az, hogy a paneleket egyenletesen, általában 20 °C/másodperc vagy rövidebb idő alatt felfűtse. Az előfűtési zóna megkezdje azon oldószerek egy részének a felszabadítását, amelyeket a kenhetőség érdekében adagoltak.
- A **második zóna** folytatja az oldószerek kiszáraitását, hogy megelőzzék a paszta gázosodását és esetleges fröcskölését. Itt megtörténik a panel hőmérsékleti kiegyenlítődése, hogy a megolvadási hőmérsékletet is lehetőleg egyszerre érje el minden forrasztandó kötés. Ezt a zónát a szakirodalomban néha aktiválási zónának nevezik, ahol a folyósítószer elkezd a kontaktusok, kivezetések és magában a pasztában lévő oxidréteg feloldását. A gyanták és/vagy más magasabb forráspontú oldószerek megmaradnak fedőréteggént, hogy megelőzzék az újraoxidációt, amely azonnal jelentkezik magas hőmérsékleten.
- Az **ömlesztési vagy csúcszónában** a hőmérséklet gyorsan 20-40 °C-kal az ötvözet olvadáspontja fölé emelkedik. Ekkor a forraszanyag benedvesíti a felületeket, és fémes kötést biztosít. Az ömlési zónában általában 30- 60 másodpercet tartózkodik a panel; ezt ömlesztési időtartamnak nevezzük. Ez időtartam alatt kell elérni, hogy az összes érintkezési kontaktus elérje a kívánt hőmérsékletet, és kötést biztosítson.
- **Gyors lehűtés:** A rétegnedvesítés és a rétegbeoldódás folytatódik mindaddig, amíg a forraszanyag hőmérséklete az olvadáspont felett van. A forraszanyag a forrasztandó felületbe néhány µm rétegmélységig beoldódik. A beoldódás folytatódik nagy hőmérsékleten, még az olvadáspont alatt is.

A forrasztópaszta megömlesztését jól kézbetartott hőprofilal végzik. A megömlesztés során biztosítani kell a szükséges időt és hőmérsékletet a folyasztószer dezoxidáló hatásához, a forrasztópaszta megolvadásához és a forrasztandó felületek jó nedvesítéséhez. Az időt és hőmérsékletet az alkatrészek és a rétegek károsodása korlátozza. Túlságosan magas hőmérsékleten, hosszú hűntartási idő alatt károsodnak az alkatrészek műanyag tokjai, a hőérzékeny félvezető elemek és beoldódnak a vezetőrétegek, ill. elszenesednek a folyasztószer maradványok.

Az ipari reflow kemencék általában sokzónás berendezések, amelyben – egy zónát egy adott hőmérsékletre állítanak be, és a panel haladása során jut a szükséges hőmérsékletű zónákba. A laborban egy egyzónás, programozható kályhában történik a forrasztás. A kemencék fűtése általában infralámpákkal történik, intenzív légkeveréssel.

egy

Galvántechnológiai fogalmak:

Áramkihasználás: a valóságban kivált hasznos anyag tömege és a Faraday törvényből számított tömeg hányadosa. Amennyiben jelentősen kisebb 1-nél (100%-nál), annak oka általában az, hogy nagyobb galvanizáló feszültség, nagyobb áramsűrűség alkalmazása esetén nem csak a kívánt anyag válik ki a katódon, hanem más is. Ez leggyakrabban hidrogén, mivel az vizes oldatban mindig jelen van és kiválasztásához nem kell nagy többletfeszültség.

A hidrogénkiválás fő baja nem is az áramhasznosítás csökkenése, hanem a bevonat minőségének romlása. Porózus, matt, néha fekete lesz a felület, beépülve a fémszerkezetbe pedig rideggé teszi azt.

Szóróképeség: a galvánfürdőknek azon tulajdonsága, hogy mennyire képesek elsimítani a katód áramsűrűségének helyi ingadozásból származó bevonat-egyenletlenségeket. Megkülönböztetünk makro- és mikro áramszóró-képességet.

Makroszórás vagy primer szórás: Akkor alakul ki, ha az anód és a katód felülete nem párhuzamos, így az áramsűrűség sem lesz egyenletes. Ez a helyzet pl. alakos katód esetében és a foliózott lemez furataiban is. A fürdő makroszórását helyes anód-elrendezéssel és vezetősó alkalmazásával lehet javítani.

Mikroszórás vagy szekunder szórás: Az áramsűrűség ingadozást a bevonandó tárgy felületi egyenetlenségei okozzák. Lyukak, karcok mentén csökken, élek, kiemelkedések közelében a csúcshatás miatt jelentősen megnő az áramsűrűség. Ennek hatására itt gyorsan megindul a fémkiválás, de ettől hamar kiürül a csúcs közvetlen környezete a leválasztandó fémionból. Ennek következtében helyileg megnő a leválási potenciál (polarizációs potenciál). A rétegépülés ezért itt leáll, és csak ott folytatódik, ahol a leválási potenciál alacsonyabb, azaz a mélyedésekben, sík felületen. Tehát a jó mikroszórású fürdő csökkenti a felületi érdességet, sima, esetleg fényes bevonatot hoz létre. A mikroszórást azok az adalékok javítják, amelyek a túlfeszültséget növelik. Ilyenek a komplexképzők (pl. ammónia, cianid, de utóbbit mérgező volta miatt ma már csak néhány nemesfém fürdőben használják), felületaktív anyagok, glicerin.

Polarizációs potenciál: Ha egy galvanizáló cellát készítünk, azzal egy galvánelemet is készítettünk. Ennek elektromotoros ereje a két elektród elektródpotenciáljának különbsége. Ha galvanizálni akarunk, ellentétes irányú áramot kell a cellán át bocsátani. Ehhez nyilván legalább akkora ellentétes feszültséget kell a cellára kapcsolni, mint annak az elektromotoros ereje. Ezt nevezzük a cella **bomlásfeszültségének**. (Lehet 0V is, ha mindkét elektród ugyanaz a fém, és a katód- anódtér nincs elválasztva)

Egyensúlyi esetben végtelen kis áram folyhat át a cellán. Ha növeljük az áramerősséget, a határretegek állapota is megváltozik, az ionok kiválásához többlet munkavégzés szükséges, ami abban nyilvánul meg, hogy többlet feszültség kell az elektrolízishez. ($W = QU$ ismeretében ez könnyen belátható) Ezt a jelenséget (elektród)polarizációnak nevezzük, az egyensúlyi potenciálhoz képest mérhető növekményt **túlfeszültségnek** (η).

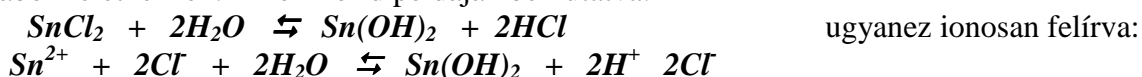
$$U_{pol} = E + \eta$$

Általában a katódon mindig az a pozitív ion válik ki, amelyik kilépéséhez a legkisebb munkavégzés (=polarizációs potenciál) szükséges. Előfordulhat, hogy a túlfeszültség annyira megnő, hogy eléri a polarizációs potenciál az oldatban levő más ion polarizációs potenciálját, és ettől kezdve azonos eséllyel válhat ki a két ion. Vizes elektrolitokban leggyakoribb, hogy a hidrogén követi a fémet a kiválási sorban.

Érdemes megjegyezni, hogy a makroszórásnál említett **vezetősó** azért alkalmazható, mert a szokásosan használt Na_2SO_4 , MgSO_4 -ben levő fémionok leválási potenciálja olyan magas, hogy soha nem fognak kiválni a katódon, miközben a fürdő ellenállását hatásosan csökkentik.

Hidrolízis: Azok a sók hajlamosak hidrolízisre, amelyek egy erősebb sav és egy gyengébb bázis reakciójából keletkeznek. Az ónklorid példáján bemutatva:

Ezt a sót vízben feloldva a pH a hidrolízis következtében savas lesz, mert az ónhidroxid gyenge bázis, a sósav pedig erős sav. Mint a kettős nyíl mutatja, ez egy egyensúlyi folyamat. Az, hogy melyik irányba tolódik el az egyensúly, attól függ, milyen a közeg pH-ja. Ha savas, azaz növeljük a sósav mennyiségét, a felső nyíl irányába, az Sn^{2+} keletkezése felé tolódik el. Semleges vagy lúgos közegben, fordított irányba játszódik le a reakció, hidrogén ionok termelődnek (kompenzálendő a külső beavatkozást) és emellett természetesen ónhidroxid is. További csavar a folyamatban az, hogy az Sn(OH)_2 egy rosszul oldódó csapadék, amely egy új egyensúlyban az ún. oldhatósági egyensúlyban vesz részt. Ennek az a következménye, hogy a csapadék az oldatból szilárd fázisba kerül, a hidrolízis-egyensúly számára elvész. Az egyensúly, persze próbál visszaállni, újabb Sn^{2+} alakul át Sn(OH)_2 -vé, de azok is csapadékként kiválnak, végül az oldat teljes ón-tartalma ónhidroxiddá alakul. Ez a csapadék már nem fogja aktiválni a felületet, nem válik ki rajta a Pd, más esetekben kirakódva a szilárd fázis felületére, rontja a későbbi bevonat tapadását. Ezért nem szabad az ónkloridos fürdő előtt és után vizes öblítést alkalmazni.

A hidrolízis sok más, általunk használt só esetében is előfordul, általában a legtöbb átmeneti fém gyenge bázist alkot és hidroxidja is rosszul oldódik, azaz szinte mindegyikük kloridja, szulfátja, nitrátja savasan hidrolizál. Ezért savas pl a maratószerkezők közül a vasklorid (FeCl_3) és a rézklorid (CuCl_2). Lúgosan hidrolizálnak pl. a karbonát és foszfát sók (szóda: Na_2CO_3 , trisó: Na_3PO_4), de utóbbiak csapadékká nem alakulnak.

Komplex vegyület: Olyan, sajátos kötéssel kialakult vegyület, amelyben egy ún. **központi ion** több atom/ion/molekula vesz körül, amelyeket **ligandumok**nak nevezünk és amelyek döntően ún. **koordinációs kötéssel** kötődnek a központi ionhoz. A kötés hasonlít a kovalens kötéshez, mert közös elektronpárok alakulnak ki, de mindkét elektront a ligandum adja a központi ion csak az üres d pályáira „engedi be” a kötő elektronpárokat. Általában egy központi ion 4 – 6 ligandum vesz körül (ez a **koordinációs szám**), ennek következtében egy olyan stabil ion keletkezik, amely általában vízben jól oldódik, még olyan körülmények között, amikor maga a fémion nem maradna oldatban. Ez a legfontosabb alkalmazásuk is, pl. galvánfürdőkben biztosítani a megfelelő fémion-koncentrációt, abban az esetben is, ha más szempontok miatt a fürdő pH-ja nem lehet savas. Komplexképzőkkel megakadályozható a hidrolízisre hajlamos fémek kiválása.

Központi ion lehet a legtöbb átmeneti fém, mert van betöltetlen d-pályájuk. Alkalmas ligandum az, amelyiknek legalább egy nemkötő elektronpárja van (pl: NH_3 , Cl^- , CN^- , H_2O). A vegyületek képletírása is sajátos, a komplex iont szögletes zárójelbe tesszük. Legismertebb komplex ion a réz-tetrammin ion: $[\text{Cu}(\text{NH}_3)_4]^{2+}$ ami szintén maratószerként használható, vagy az ezüst-ditionát, $[\text{Ag}(\text{S}_2\text{O}_3)_2]^{3-}$ - ebben a formában oldja fel a fixíró az exponálatlan ezüstöt a fénykép előhívása után.

Egy nagyobb szerves molekulában lehet több olyan funkciós csoport, amelyek mind ugyanazzal a fémmel képeznek koordinációs kötetést, ezeket kelátoknak nevezik. Ilyen pl. az EDTE (etilén-diammin-tetraecetsav), egyszerre 6 kötéssel tudja „megfogni” a fémionokat. EDTE komplexként van a réz a redukciós rezező fürdőben. (Hasonló szerkezetű kelát vegyület a hemoglobin (Fe) és a klorofill (Mg) is.

Technológiai összefoglaló I

Mérést végezte		Laborcsoport:	Dátum:
Gyakorlatvezető		Érdemjegy:	

- Elvégzett műveletek rövid leírása
- A folyamathoz tartozó paraméterek (hőmérséklet, idő, áramsűrűség, pH, stb.)
- Megfigyelések, tapasztalatok
- Értékelés, magyarázat